

ційних веб-порталах органів, які вони очолюють. На нашу думку, задля підвищення рівня довіри населення до правоохоронних органів, такий захід повинен проводитися хоча би раз на квартал.

Варто зазначити, що низька оцінка ефективності діяльності органів Національної поліції стала складовою кризи довіри суспільства до всіх інститутів влади. Так, одним із головних завдань правоохоронних органів є покращення відносин із населенням, адже позиція громадськості є важливою ланкою в ефективності діяльності поліції. Для цього слід створювати спільні проекти з громадськістю, пропаганду в освітніх закладах, засобах масової інформації, програми для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань. Співпраця правоохоронних органів зі громадськістю допоможе усунути проблеми, пов'язані із здійсненням поліцейської діяльності. Для ефективного громадського контролю важливою умовою є здійснення його, не зацікавленими в цьому державними установами, а сама громадськість та її представниками (громадськими організаціями).

Одержано 02.05.2019

★

УДК 343.98

Костянтин Дмитрович Заяць,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОПОЗИЦІЇ ВИРІШЕННЯ ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМ ПРАКТИКИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ШАХРАЙСТВА

За останні роки наша держава зазнала суттєвих перетворень в багатьох сферах життя. Соціально-економічні, ринкові, політичні зміни, впровадження новітніх систем і технологій разом із реформуванням системи судової влади і органів правопорядку в Україні даються в знаки – на цьому фоні спостерігається стрімкий ріст злочинності та якісні зміни її проявів. Шахрайства відносяться до злочинів, що найбільш чутливо реагують на будь-які зміни в суспільстві, а особливо на послаблення правоохоронних функцій в

державі. Аналіз слідчо-оперативної практики свідчить про численні труднощі доказування цього злочину в силу різних факторів.

Основні проблеми у слідчих виникають на стадії прийняття рішення про відкриття кримінального провадження, коли необхідно встановити ознаки складу злочину у фактичному акті добровільної передачі потерпілим майна або права на нього. Труднощі пов'язані із тим, що слідчому необхідно прийняти ключове процесуальне рішення на підставі аналізу дуже обмеженої інформації про подію.

Відповідно офіційної статистики Департаменту інформаційних технологій МВС України вуличне шахрайство у загальній структурі складає невелику частку (до 10 %). Але є підстави вважати, що цей різновид злочину має вкрай високу латентність. Це пояснюється цілою низкою факторів. Основним фактором, що обумовлює такий стан, є наявність у жертв цього злочину певного комплексу власної провини та відчуття після обману своєї недолугості, наївності тощо. З цих причин потерпілі не звертаються із заявами про вчинення кримінального правопорушення. Частина потерпілих не вірять у дієвість і ефективність органів правопорядку, і вирішують, що просто змарнують свої час і сили як учасники кримінального провадження.

Слід прийняти до уваги й той фактор, що особливістю дій шахрая є повідомлення потерпілому завідомо неправдивих відомостей та приховування обставин чи фактів, повідомлення про які було обов'язковим. Відповідно, у жертв часто формується впевненість, що він був зобов'язаний або йому вигідно передати майно злочинцю. Обман може виражатися усно через спілкування, письмово через складання документів, а також за допомогою різного роду конклюдентних дій. Наприклад, шляхом використання спеціального одягу (форми, ряс), атрибутів, підроблених документів тощо.

Окремим прийомом дій вуличних шахраїв є поведінковий комплекс, який направлено на відволікання уваги жертви на сторонні чинники. Наприклад, гучні звуки, яскраві предмети, сторонніх людей тощо. Вони задають багато питань, просять жертву виконати низку дій, змінюють початкові прохання та багато іншого. Все це направлено на те, щоб розсіяти увагу потерпілого і непомітно спонукати його до передачі майна.

Непоодинокими також є випадки використання шахраями прийомів введення потерпілого в стан трансу або гіпнозу, під впливом яких останній передає своє майно, фактично не усвідомлюючи наслідки цих дій.

Хоча шахрайства не створюють такої соціальної напруги як, наприклад, пограбування чи розбої, але слід звернути увагу на той факт, що значна частина вуличних афер, про які повідомлено потерпілими, залишається нерозкритими. Провадження вважаються безперспективними, і слідчі роблять все, щоб знайти підстави для їх закриття.

Аналіз слідчої практики показує, що у кримінальних провадженнях про вуличні шахрайства виникають досить специфічні проблеми, які, на наше переконання, потребують наукового осмислення і розробки шляхів подолання, в тому числі через удосконалення діючого законодавства України.

Так, очевидним фактом є те, що шахрайство належить до категорії кримінальних правопорушень, що в умовах безкарності швидко професіоналізуються. Афери реалізуються тими самими особами в рамках типових сценаріїв систематично, і стають для них постійним джерелом кримінальних доходів. Шахраї мають вироблені в результаті систематичної злочинної діяльності характерні особистісні риси й специфічні соціальні установки. У них формуються кримінальні навички і властивості, та стійка манера поведінки. Крім того, на механізм шахрайства накладає певний відбиток етнічна приналежність злочинця. Для певних представників етнічних груп характерним є недотримання загальноприйнятих норм соціальної поведінки. Так, помічено, що у населених пунктах України (особливо в великих містах), де компактно проживають ромські общини, поряд з іншими кримінальними правопорушеннями (здебільшого крадіжками та торгівлею наркотиками), набуває особливого поширення шахрайство у формі гадання, «зняття порчі», «накладання приворотів», продажу біжутерії під виглядом виробів із золота, обману під час розміну грошових купюр крупного номіналу. Непоодинокі випадки й реалізації більш складних схем обману громадян, зокрема при обміні валюти, що вчиняються групами осіб циганської національності на ринках та вокзалах.

Під час реєстрації та досудового розслідування шахрайств з ромським «колеритом» працівники поліції стикаються з цілим

рядом досить специфічних проблем. Однією з них є доказування факту заволодіння майном громадян шляхом обману при наданні таких послуг як гадання (бачення і тлумачення подій минулого та майбутнього), «зняття порчі» чи «накладання приворотів».

Ситуація ускладнюється також тим, що, як правило, відсутні свідки злочину. Свідками заявляють себе особи з числа ромської общини, які не просто намагаються спростувати версію подій потерпілого, а вкрай агресивно себе поведуть як по відношенню до заявників, так і до патрульних, які прибувають на виклик.

Суттєвою проблемою при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених представниками ромської національності, є відсутність у них документів, що посвідчують особу. Аналіз різноманітної інформації та практичного досвіду дає підстави для висновку, що представники цієї етнічної групи умисно не отримують такі документи, або якщо вони були отримані приховують або, навіть, знищують. Крім того вони називаються прізвищами поширеними у їх закритому середовищі, використовуючи при цьому дуже обмежену їх кількість. У той же час у спілкуванні між собою вони користуються зовсім іншими іменами або побутовими прізвиськами.

Документально у матеріалах кримінального провадження встановити особу циганської національності при відсутності документів, що посвідчують її особу, під час досудового розслідування традиційним способом (направленням офіційних запитів у державні установи, перевіркою по обліках) дуже складно. А інколи й неможливо. Справа у тім, що в силу специфіки расових зовнішніх ознак, потерпілі описують зовнішність ромів, використовуючи поняття жінка – «циганка», чоловік – «циган». У кращому випадку вказують такі ознаки зовнішності як «великі чорні очі», «смаглява шкіра», «картата спідниця» та інші подібні, дуже загальні прикмети. Свідки з числа ромської общини з найближчого оточення підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення дають брехливі свідчення або взагалі ухиляються від їх дачі. Відповідно, організувати ефективний розшук, затримання та ідентифікацію особи причетної до вчинення злочину, а також провести таку ключову слідчу (розшукову) дію, як пред'явлення особи для впізнання за таких умов просто неможливо.

Перевірка по обліках, а також отримання відповідей на офіційні запити слідчого щодо встановлення особи представників

ромської етнічної групи дають, як правило, негативний результат, оскільки відомості про себе ці особи часто повідомляють відверто брехливі. З цієї ж причини неможливо встановити наявності чи відсутності у затриманої особи встановлених діагнозів щодо психічних захворювань, наркотичної чи алкогольної залежності, захворювання на туберкульоз шляхом перевірки по обліках спеціалізованих лікувальних закладів (диспансерів).

Окремим класичним прийомом поведінки осіб ромської общини є випадки, коли при затриманні, доставці до відділу поліції, першому допиті чи інших заходах вони повідомляли про наявність у них таких небезпечних інфекційних захворювань, як педикульоз, коросту, побутовий сифіліс тощо. Інколи ця інформація є дійсною. Але у більшості випадків повідомляється вона з метою створення у поліцейського відчуття бридливості, огидності для того, щоб останній відмовився саджати таку особу до службового автомобіля, заводити у свій кабінет і взагалі наближатись до неї. Для посилення таких почуттів затримані роми (особливо жінки) дуже галасливо і агресивно себе поведуть у спілкуванні, шлють прокльони і погрожують захворюваннями і смертю патрульним поліцейським і слідчим. Все це дійсно створює серйозні психологічні перешкоди у прийнятті законних процесуальних рішень службовцями.

З точки зору юриспруденції необхідно сприймати вищевказану поведінку, як небажання асимілюватись у суспільство країни і відмову виконувати законні вимоги державної системи влади. Якщо певна етнічна група обирає своєю традицією відмову у реєстрації фактів народження дітей, отримання документів, що посвідчують особу, реєстрації свого місця проживання і місця проживання дітей, відмову офіційно працевлаштовуватись, сплачувати податки, вносити інші обов'язкові платежі, дотримуватись норм поведінки більшості населення регіону все це свідчить про те, що представники цієї етнічної групи добровільно обирають статус осіб без громадянства (апатридів).

У провадженнях про кримінальні правопорушення зазначеної категорії слідчі стикаються із проблемою документального підтвердження особи підозрюваного, а також даних, що характеризують її особистість. Без вирішення цього завдання є неможливим прийняття низки процесуальних рішень, починаючи з повідомлення про

підозру особі, та багато інших (обрання запобіжного заходу, направлення кримінального провадження до суду). Намагаючись знайти вихід із цієї складної ситуації, ми прийшли до наступних наукових висновків.

Ми переконані у необхідності удосконалення діючого кримінального процесуального законодавства шляхом доповнення Кримінального процесуального кодексу України окремим розділом «Особливості кримінального провадження відносно осіб без громадянства (апатридів)». У даному розділі ми пропонуємо, відповідно положень міжнародної Конвенції про статус апатридів від 28.09.1954 року чітко визначити наступне. По-перше, встановити поняття апатридів та їх права. По-друге, визначити обставини, що підлягають встановленню у рамках кримінального провадження, де підозрюваною є особа – апатрид, а також процесуальні засоби встановлення таких даних, як вік, стан здоров'я, наявність судимостей, місце і строк проживання тощо. По-третє, визначити підстави прийняття ключових процесуальних рішень у кримінальних провадженнях про правопорушення, що вчинені апатридами.

Крім доповнення Кримінального процесуального кодексу України, на нашу думку, є необхідним доповнення й відомчих нормативно-правових актів МВС України щодо порядку постановки на криміналістичний облік апатридів, які були засуджені або затримувалися за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень. Засобами обліку можуть виступати бази даних з описом зовнішності особи, характерних для неї кримінальних навичок та прийомів поведінки, використовуваних засобів і знарядь вчинення правопорушень, фотографії та відеоролик з особою, дактилоскопічні карти. Відповідні автоматизовані бази даних дозволять патрульним поліцейським, оперативним працівникам, слідчим ефективно вирішувати завдання по ідентифікації особи підозрюваної у вчиненні злочину, та виробленню вірної тактики спілкування з нею під час досудового розслідування, чим забезпечити його більш високу ефективність.

Одержано 27.03.2019

★